

SAVREMENI REFORMATORSKI POKRETI I SLABLJENJE ISLAMSKE CIVILIZACIJE*

Dr. Enes LJEVAKOVIĆ

Sažetak

Ebul-'Ala el-Mevdudi iz pakistanske Džema'at islami, Hasan el-Benna, Sejjid i Muhammed Kutb iz pokreta Muslimanska braća spadaju u red najistaknutijih mislilaca i teoretičara ova dva najznačajnija savremena islamska reformatorska pokreta koji su svojim radom i aktivnostima obilježili drugu polovinu dvadestog stoljeća.

U kontekstu govora o uzrocima uspona i slabljenja islamske civilizacije mnogi savremeni istraživači često koriste termine «dekadencija», «devijacija» i «renesansa» u sklopu vrijednosnog sistema prihvaćenog, svjesno ili nesvjesno, od modernog Zapada, koji na prikriven i perfidan način propisuje norme i kriterije za određivanje dekadencije, devijacije i renesanse, kako to lucidno ističe Sejjid Husein Nasr u svom radu pod naslovom «Dekadencija, devijacija i renesansa u kontekstu savremenog islama». Opća greška nastaje, smatra spomenuti autor, gubljenjem iz vida objektivnih, transcendentnih i nepromjenjivih islamskih normi koje jedino mogu osposobiti nekoga da sa islamske tačke gledišta sudi kada su pojedina forma ili aktivnost ili period ljudskog društva dekadentni, devijantni ili kada nose odlike istinske renesanse. Bez apsolutnoga relativno nikada ne može biti potpuno shvaćeno; bez nepromjenljivoga ne može biti ocijenjen tok promjena, naglašava Nasr u svojoj opasci. Mislioci o čijim idejama o uzrocima uspona i slabljenja islamske civilizacije ovdje govorimo, u svojim promišljanjima primijenili su upravo ovaj metod koji zagovara Nasr, a koji nedostaje modernistički opredjeljenim autorima.

* Rad je je predstavljen na naučnom skupu „Uzroci uspona i slabljenja islamske civilizacije“ koji je u organizaciji Fakulteta islamskih nauka i Centra za napredne studije održan od 24.-26. juna 2009. god. na FIN-u.

U ovome radu našu pažnju ćemo usmjeriti na stavove i razmišljanja o uzrocima slabljenja islamske civilizacije najistaknutijih mislilaca i teoretičara, dva najznačajnija savremena reformatorska pokreta: Ebul-'Ala el-Mevdudija iz pakistanske Džema'at islami¹ te Hasana el-Bennaa, Sejjida i Muhammeda Kutba iz pokreta Muslimanske braće. Oba ova pokreta, kao i spomenute ličnosti svojim radom i aktivnostima obilježili su drugu polovinu dvadestog stoljeća. Naravno, ima i drugih značajnih ličnosti i reformatorskih pokreta čije ideje i aktivnosti vrijedi spomenuti, ali nemamo vremena ni prostora da o svima njima i njihovim idejama govorimo u ovom kratkom izlaganju. Ukoliko uspijemo predočiti makar one najbitnije ideje i mišljenja spomenutih mislilaca o uzrocima slabljenja islamske civilizacije, bit ćemo zadovoljni.

Smatramo korisnim i svrsishodnim u kontekstu govora o uzrocima slabljenja islamske civilizacije skrenuti pažnju na izuzetno značajnu opasku Sejjida Huseina Nasra koju je iznio u svom radu pod naslovom: «Dekadencija, devijacija i renesansa u kontekstu savremenog islama»² o korištenju termina «dekadencija», «devijacija» i «renesansa». Spomenuti autor upozorava da se navedeni pojmovi, koji se koriste u kontekstu govora o uzrocima uspona i slabljenja islamske civilizacije, od strane mnogih savremenih istraživača koriste u sklopu vrijednosnog sistema prihvaćenog, svjesno ili nesvjesno, od modernog Zapada, koji na prikriven i perfidan način propisuje norme i kriterije za određivanje dekadencije, devijacije, renesanse... Ovo može biti najbolje ilustrirano kada se dođe do pitanja nauke. Mnogi modernizirani muslimani, poput mnoštva drugih orijentalista, izjednačavaju nauku sa civilizacijom i vrednuju bilo koje ljudsko društvo i kulturu time da li producira nauku ili ne, kompletno zanemarujući lekcije same historije znanosti. Tako, za islamsku civilizaciju smatraju da je počela propadati kada je prestala producirati istaknute naučnike. U isti mah, datum tog prekida aktivnosti većina autora uzima iz zapadnih izvora, gdje je donedavno interes većeg dijela bio ograničen u svim aspektima islamskog života na period u kojem je islam izvršio utjecaj na Zapad. Kao rezultat, sve u islamu, od filozofije do matematike, iznenada misteriozno «propada» negdje oko 7/13. stoljeća, tačno kada intelektualni kontakt između islama i Zapada dostiže svoj vrhunac.

1 . Džemaat islami je jedan od ogranaka svjetskog islamskog pokreta, osnovan je na Mevdudijev poziv 1360. H./1941. u Lahoreu u Pakistanu. Sejjid Mevdudi je izabran za prvog emira.

2 . Rad je objavljen u časopisu *Islamska misao*, broj 92, a dr. Enes Karić ga je uvrstio uvrstio u svoju hrestomatiju pod naslovom «Tumačenje Kur'ana i ideologije XX stoljeća», str. 439-447.

Moderni muslimanski autori koji prihvataju ovakvo gledanje ne trude se da kopaju po novijim i manje poznatim istraživanjima tih zapadnih učenjaka, koja otkrivaju kako je važna bila važna islamska astronomija (termin je Nasrov) u 9/15. stoljeću, ili koliko je aktivna bila islamska medicina kojom se bavilo u Perziji i Indiji do 12/18. stoljeća. (Stanje islamske filozofije još više iznenađuje, jer islamska filozofija i metafizika nisu nikada stvarno potpuno (pr)opadale)...Kada je riječ o terminu «devijacija» on se rjeđe upotrebljava od strane modernista i susreće se uglavnom u pisanjima ortodoksnijih muslimanskih autora, koji su još svjesni prisustva duhovnih i religijskih normi koje treba pripisivati bilo kojem ljudskom društvu, uključujući i vlastito, budući da govoriti o «tradiciji», u najširem smislu riječi «ed-din», znači govoriti o mogućnosti devijacije. Ustvari, na mjestu gdje bi ovaj pojam morao biti upotrijebljen, naravno u vezi sa modernom civilizacijom, koja je sama po sebi najveća devijacija i anomalija, da ne kažemo «monstruoznost» upotrebljavajući riječi R. Guenona, neki moderni autori odbacuju njegovu postavku ponovo, zbog nedostatka objektivne norme, kojom bi prosudili vremenski tok koji determinira specifične uvjete vremena i prostora za bilo koji pojedinačni «svijet» i koji nužno mora nadilaziti taj tok...Kada dođemo do pojma «renesansa» (nahda), ističe Nasr, nalazimo obilje najneobičnijih upotreba ovog termina u raznim kontekstima, počevši od umjetnosti i literature do politike... Postoji nešto podmuklo u nemarnoj upotrebi riječi renesansa, jer ona podsjeća na renesansu na Zapadu...Ono što mnogi muslimani najčešće smatraju renesansom obično je ponovo rađanje onih snaga s ciljem čijeg iskorjenjivanja je došao islam, snaga koje se u tradicionalnoj muslimanskoj predodžbi identificiraju sa dobom neznanja, džahilijetom... Većina onog što se danas ističe kao «renesansa» – kaže Nasr – nije ništa. Još, preciznije, to je povratak življenja džahilijjetskih kvaliteta, u jednoj ili drugoj formi. Kako samo često direktno antiislamski oblici mišljenja bivaju pozdravljeni kao «renesansa» islamske misli ili aktivnosti direktno suprotne učenjima Šerijata kao islamska socijalna renesansa!... U svim ovim slučajevima, opća greška proističe iz gubljenja iz vida objektivnih, transcendentnih i nepromjenjivih islamskih normi koje jedino mogu osposobiti nekoga da sa islamske tačke gledišta sudi kada su pojedina forma ili aktivnost ili period ljudskog društva dekadentni, degradirani ili kada nose odlike istinske renesanse. Bez apsolutnoga, relativno nikada ne može biti potpuno shvaćeno; bez nepromjenljivoga ne može biti ocijenjen tok promjena, naglašava Nasr u svojoj opasci.

Mislioci o čijim idejama o uzrocima uspona i slabljenja islamske civilizacije ovdje govorimo, u svojim promišljanjima primijenili su upravo ovaj metod koji zagovara Nasr, a koji nedostaje modernistički opredijeljenim autorima.

Ebul-A'la el-Mevdudi

El-Mevdudi je jedan od najpoznatijih i najznačajnijih teoretičara islamskih reformatorskih pokreta dvadesetog stoljeća. Autor je brojnih djela u kojima se, između ostaloga, dotičao i pitanja uzroka zaostajanja i slabljenja islamske civilizacije u njenim različitim aspektima. Ovdje ćemo navesti neka od njegovih razmišljanja o ovim uzrocima o kojima je govorio i pisao različitim povodima i na raznim mjestima. U svom djelu „Islamski pokret“, Mevdudi identificira dva uzroka slabljenja i propasti naroda i civilizacija:

1. Rukovodstvo koje se odmetnulo protiv Allaha dž.š.

U svom završnom obraćanju (koje je prevedeno na naš jezik pod naslovom „Islamski pokret“ na Prvoj sveindijskoj konferenciji Džema'at islami u Darul Islamu (sada Pendžabu u Indiji) Mevdudi kaže: „Nije teško uvidjeti, čak i površnom analizom, da faktori koji određuju ljudski napredak ili propadanje, uveliko ovise o prirodi i ulozi onih koji imaju kontrolu nad centrima moći i upravljaju društvenim poslovima.

Bezbožno rukovodstvo je izvor zala koja potresaju čovječanstvo, a preduvjet za ljudsko blagostanje predstavlja stanje u kome će svi ovosvjetski poslovi biti usmjereni od strane moralnih i bogobojaznih ljudi. Širenje razvrata, nepravde, tiranije, nasilja, pojava otrova u venama ljudske kulture, ekonomskog života i politike, zloupotreba prirodnih izvora i ljudskih znanja, jesu pojave čiji uzrok Mevdudi vidi u lošem rukovodstvu. Problem je, kaže on, u tome što je moć koncentrirana u rukama ljudi ogrezlih u materijalizam i bezboštvo. Civilizacija se kreće u smjeru određenom od strane ljudi koji kontroliraju centre moći. Oni imaju moć da utječu kako na pojedince, tako i na društvene sisteme i moralne vrijednosti. Ako se moć i rukovođenje nalaze u rukama bogobojaznih ljudi, društvo se kreće pravom linijom, pa čak i razvratnici moraju slijediti određena pravila. Dobro napreduje, a zlo, ako nije potpuno iskorijenjeno, biva suzbijeno. U protivnom, ako je vođstvo u rukama onih koji su se okrenuli od Allaha, život tog društva skreće prema odmetništvu od Allaha, prema eksploataciji čovjeka od čovjeka, te

prema moralnoj degradaciji i kulturnom zagađenju. To, opet, vodi općoj pokvarenosti koja pogađa nauku, umjetnost, kulturu, politiku, ekonomiju, etiku, zakon, pravdu...Ovo nisu samo teoretska generaliziranja, kaže Mevdudi, već to ima svoju potvrdu u historiji. Navodi kao primjer Pakistan, u kome su se vrijednosti i standardi ponašanja radikalno promijenili tokom zadnjeg stoljeća. Sve je u stanju kretanja i pitanje je: šta je u krajnjem slučaju, generator ove transformacije? Odgovor je, sasvim izvjesno, rukovodstvo. Objektivna procjena ovog razdoblja naše historije pokazuje da je promjena rukovodstva rezultirala promjenama u svim segmentima društva. Snage koje su osvojile vlast u ovoj zemlji uspjele su transformirati i pojedinca i društvo u skladu sa vlastitim željama. Zar nije činjenica da su čak i potomci onih koji su do jučer vodili otpor protiv destruktivnih sila, danas prepušteni slučaju i da je promjena, koja je zapljusnula i ostatak društva, sada našla puta čak i u njihove domove? U svjetlu ovog dokaza, zaključuje Mevdudi, ovu svoju opservaciju, nije teško prihvatiti konstataciju da je odlučujući faktor u ljudskim poslovima rukovodstvo - to jest, oni koji kontroliraju centre i organe moći u društvu. Da neko ne bi pomislio da se to odnosi samo na tadašnju situaciju u Pakistanu, on naglašava da je uvijek bilo tako. Poznata izreka da „ljudi slijede puteve svojih vođa“ je vrlo stara izreka. Zato, prema hadisu, odgovornost za napredak ili propast naroda leži na njihovim učenim ljudima i vladarima.

Na osnovu navedenih stavova lahko je izvući zaključak da Mevdudi smatra vladajući establišment osnovnim faktorom, odnosno uzrokom napretka ili stagnacije i slabljenja društva i civilizacije općenito, što svakako važi i za islamsko društvo i civilizaciju posebno.

2. Uloga moralnog faktora

Ono što čovjeka izdvaja od ostalih bića, nije činjenica da on zauzima određen prostor, da diše ili da se razmnožava. Distinktivna osobina koja ga čini ne samo neovisnim bićem nego i Božjim halifom na Zemlji je njegova sposobnost da učini moralni izbor i da snosi moralnu odgovornost, naglašava Mevdudi. Ako ljudska specifičnost leži u čovjekovoj moralnoj svijesti, slijedi da moralni atributi zauzimaju centralno mjesto u razvoju ili dezintegraciji ljudskog života, te da moralni zakoni određuju napredak i nazadovanje čovjeka.

Ključni uzrok nazadovanja muslimana je, u stvari, nedostatak islamskog morala kojega on na temelju Kur'ana i hadisa razrađuje kroz četiri stupnja: iman (vjerovanje u Allaha), islam (predanost

Allahu), takvaluk (svijest o Allahu) i ihsan (istinska pobožnost). Ljudi koji pravilno ne koriste materijalna sredstva, koji su motivirani osnovnom etikom i ne posjeduju cjelokupan islamski moral, ne mogu zadržati vlast i rukovodstvo. Božiji nepromjenjivi zakon (sunnetullah), nalaže da oni budu podređeni nevjernicima koji ih, iako im nedostaje islamski moral, nadilaze u privrženosti osnovnim moralnim vrijednostima i racionalnoj upotrebi materijalnih resursa i time sebe dokazuju sposobnijim da upravljaju stvarima ovoga svijeta. Lahko je na osnovu rečenoga zaključiti da Mevdudi smatra nedostatak islamskog kao i osnovnog ljudskog morala kod muslimana, posebno kod njihove elite i vladajućeg establišmenta, osnovnim uzrokom slabljenja i stagnacije muslimanskih društava i civilizacije kojoj pripadaju.

3. Zastoj u naučnom pregnuću i napretku

U djelu „*Mi i zapadna civilizacija*“ on uzrok inferiornosti i potčinjenosti nekog naroda i njegove civilizacije vidi u nedostatku naučnog pregnuća i napretka. Muslimani su danas politički i misaono potčinjeni drugima. Njihove škole, kancelarije, domovi, tržnice, društva, čak njihova tijela i ličnosti svjedoče da je njima ovladala zapadna civilizacija i da su njene nauke, kultura i ideje ovladale njihovim dušama...Uzrok ove potčinjenosti je, kaže on, posebna tema o kojoj se može naširoko govoriti u zasebnoj knjizi, ali se može sažeti u nekoliko rečenica:

U suštini, nadmoć i misaona supremacija počivaju na naučnom pregnuću i napretku. Svaka zajednica koja u tome pretekne druge preuzima vođstvo i liderstvo među narodima i njene ideje ovladavaju umovima. Zajednica koja zaostane na tom putu nema joj druge osim da slijedi i oponaša druge, zato što njene misli i učenja gube snagu i originalnost koji joj omogućuju ovladavanje umovima, tako da je talas jakih ideja i čvrstih doktrina koje nudi istraživački i naučno napredna zajednica jednostavno preplavi. Tako je bilo s islamskim ummetom dok su muslimani napredovali na polju idžtihada i nauke. Ali kada su muslimani prestali producirati naučne genije i istraživače, kada su se prestali baviti razmišljanjem, naučnim radom i istraživanjem, sami su sebe diskvalificirali i udaljili od liderske pozicije u svijetu, dok su zapadni narodi postigli veliki napredak na tom polju. Rezultat toga je ono što se moralo desiti, a to je preuzimanje liderstva u svijetu od strane zapadnih naroda, dok su muslimani bili primorani da se potčine njihovoj vlasti, kao što su se druge zajednice ranije potčinjavale njihovoj vlasti. Dok su muslimani leškarili na lovorikama slave i blagodatima, koje su naslijedili od svojih očeva tokom četiri

ili pet stoljeća, zapadni narodi su se okrenuli radu, ulaganju truda, napora i pregnuća...Ne zadugo, talas zapadne moći se iznenada pojavio preplavljajući Zapad i Istok ovladavajući svijetom za jedno stoljeće. Kada su se ovi spavači probudili iz svog dugog sna, da vide šta se to u međuvremenu dogodilo u svijetu, vidjeli su pravo čudo. Vidjeli su pred sobom kršćansku Evropu naoružanu s dvije snage: naukom i sabljom, protežući svoju vlast i gospodstvo u svijetu s obje snage. Jedna grupa muslimana je pokušala spriječiti protezanje njihovog utjecaja i pružiti otpor tom talasu, ali sa beznačajnim potencijalom spomenutih dvaju poluga moći: znanja i oružja, samo je redala poraze i neuspjehe.

4. Društveni nered i korupcija

U gore spomenutom djelu, Mevdudi identificira još jedan opći uzrok propasti naroda, što uključuje i propast njihovih civilizacija, a to je društveni nered i korupcija (fesad). Jedno od univerzalnih pravila koje je potvrdio Kur'an, kaže Mevdudi, jeste da Uzvišeni Bog nije zalim – nepravedan, tako da bezrazložno uništi zajednicu koja je posvećena dobru: «Gospodar tvoj nije nikada nepravедno uništavao sela i gradove ako su stanovnici njihovi bili dobri.» (Hud,117) Pod ovim uništenjem i rušenjem ne misli se samo na promjenu vladajućih slojeva društva i dovođenja ljudske civilizacije pred smrtni čin, već tu spada i rasturanje naroda, razbijanje njegove društvene snage i nametanje okova poniženja, potčinjenosti i potlačenosti.

Shodno ovom kur'anskom načelu nijednu zajednicu neće pogoditi bilo koja vrsta razaranja i urušavanja osim, ukoliko napusti put dobra i čestitosti i krene putevima zla, nereda, nasilja i neposluga. Na taj način sama sebe kažnjava. Gdje god je Uzvišeni Bog u Kur'anu spomenuo narod koji je kažnjen uništenjem, spomenuo je i grijeh kojemu se odao potvrđujući navedeno načelo kako bi ljudima bilo jasno da ružne posljedice njihovih nedjela uništavaju njihov dunjaluk i Ahiret. «I sve smo prema grijesima njihovim kaznili...Allah im nije učinio nepravdu, sami su sebi nepravdu nanijeli». (El-Ankebut, 40)

Iz spomenutog načela možemo izvući još jednu pouku, a to je povod uništenja i rušenja nije individualni grijeh, već društveno zlo i nered. Kada doktrinarno i praktično zastranjenje i zlo ovladaju zajednicom u cijelosti i uspavaju vjerski i moralni osjećaj zajednice do te mjere da postane pogodno tlo za razvoj i širenje zla i korupcije umjesto dobra i čestitosti, Božanska pažnja je napušta i ona počinje propadati sve dok ne dođe vrijeme kada se na nju

sruči Božija srdžba i potpuno je uništi. Ku'ran, kao što je poznato, navodi primjere brojnih uništenih naroda.

Hasan el-Benna i njegovo mišljenje o uzrocima slabljenja islamske civilizacije

Hasan el-Benna je utemeljitelj i neprikosnoveni autoritet pokreta El-Ihvanul-muslimun. To je pokret koji je nastao u Egiptu u prvoj polovici dvadesetog stoljeća i koji je ostavio neizbrisiv trag na događaje i ukupnu stvarnost muslimanskog svijeta u prošlom stoljeću, posebno u Egiptu i arapskom svijetu. Hasan Benna je svoj reformatorski rad fokusirao na planove prosvjetiteljskog, praktičnog, organizacionog i aktivističkog djelovanja. Nije se mnogo bavio teoretskim pitanjima i znanjem, niti je svoju pažnju i proučavanje usmjerio na historiju, pa se u svojim radovima, posebno „Poslanicama“ (svom programskog djelu), i nije posebno bavio problemom uzroka stagnacije i slabljenja islamske civilizacije. Umjesto toga, on se radije bavi dijagnozom i simptomima aktuelnih bolesti koje su zahvatile egipatsko i ostala muslimanska društva te načinom liječenja tih bolesti i rješavanjem aktuelnih problema.

Tako u svojoj poslanici pod naslovom «Naš poziv» on ističe da su nas iskustva i događaji naučili da je bolest istočnjačkih (muslimanskih) naroda mnogostruka, sa mnogim simptomima koji su zahvatili sve oblasti njihovih života.

U političkoj sferi, tu je vanjski neprijatelj u vidu kolonizatora te unutrašnji u vidu strančarenja i podijeljenosti među muslimanima; u oblasti ekonomije raširena je kamata među svim društvenim slojevima, a strane korporacije su ovladale resursima države; u intelektualnoj sferi vlada anarhija, dok ateistička ideologija ruši moralne vrijednosti u dušama ljudi; na društvenom planu vlada razuzdanost i udaljavanje od moralnih vrlina koje smo naslijedili od ranijih generacija; u sferi zakonodavstva usvojeni su sekularni zakoni koji ne osuđuju zločinca, ne discipliniraju nasilnika niti odvrćaju zulumčara. U oblasti obrazovanja i odgoja vlada prava anarhija, koja onemogućuje pravilno usmjeravanje novih naraštaja. Beznade, očaj, letargija, kukavičluk, poniznost, sebičnost, ukorijenili su se u ljudskim dušama i šta očekivati od ummeta kojeg su napale sve ove bolesti sa svim njihovim simptomima? Očito je da je Benna ovdje pomiješao uzroke i posljedice, ne upuštajući se u ocjenu šta je od toga uzrok, a šta posljedica. Na osnovu uvida u njegove poslanice, može se zaključiti da on težište stavlja na moralnu izgradnju i odgoj čovjeka, na pravilno razumijevanje vjere koja

obuhvata vjerovanje i djelo, da naglašava važnost džemata, bratstva i zajedničkog djelovanja, što ukazuje na to da bi nedostaci u tim segmentima mogli biti uzroci stagnacije i slabljenja ummeta i njegove civilizacije prema njegovom viđenju.

Sejjid i Muhammed Kutb i njihovo razumijevanje uzroka slabljenja islamske civilizacije

Ova dvojica braće i istaknutih teoretičara pokreta, imali su slične stavove i mišljenja o uzrocima stagnacije i slabljenja islamskog ummeta i civilizacije. Sejjid Kutb je bio jedan od najradikalnijih kritičara društvene zbilje egipatskog i drugih muslimanskih društava za koje je smatrao da su se u dobroj mjeri vratila u doba džahilijeta, budući da su bila regulirana u mnogim sferama života neislamskim zakonima.

U svom čuvenom djelu *Me'alim fit-tarik* (Znakovi na putu, str. 7), za koje je bio osuđen na smrtnu kaznu, kako neki tvrde, Sejjid kaže: Islam svoju ulogu može obaviti samo ako se primijeni u društvu, odnosno na nivou cijelog Ummeta... Bivstvovanje muslimanskog Ummeta smatra se prekinutim prije više stoljeća. Muslimanski ummet nije neka zemlja u kojoj je nekada bivstvovao islam. Nije ni narod čiji su preci u jednom historijskom razdoblju živjeli u islamskom sistemu. Ummet je zapravo zajednica ljudi kod kojih sve proistječe iz jasnog islamskog puta: njihov način življenja, razmišljanja, organiziranja, vrijednosti, kriteriji... Takav ummet, sa svim ovim obilježjima, prestao je postojati s prestankom primjene Allahova zakona na licu Zemlje“. Ovu osnovnu misao Sejjid Kutb razvija u različitim varijacijama u gotovo svim svojim djelima. Ovu temeljnu Sejjidovu misao razradio je i produbio njegov brat Muhammed.

Muhammed Kutb

Muhammed Kutb je, uz svoga brata Sejjida, jedan od najznačajnijih teoretičara pokreta, koji je u kasnijem periodu u određenoj mjeri bio u opoziciji u odnosu na glavni tok pokreta zbog njegovog upuštanja u stanovito političko nadmudrivanje i taktiziranje u suočavanju sa realnim izazovima.

On smatra da je osnovni, inicijalni uzrok stagnacije i slabljenja islamske civilizacije konceptualnog karaktera, tj. devijantne promjene u poimanju ključnih koncepata islamskog učenja: maksime La ilahe illellah, koncepcije ibadeta, doktrine kadaa i kadera, te odnosa prema Ovom i Onom svijeta.

U djelu „*Shvatanja koja treba korigirati*“ Muhammed Kutb kaže: „Kada je ummet počinio

sljedeće devijacije: lišavanje načela La ilahe illellah njegovog suštinskog značenja pretvarajući ga u parolu koja se samo izgovara jezikom bez značenja i realnog pokrića, reduciranje pojma ibadet na obredne rituale, pretvaranje doktrine kada i kadera u pasivan odnos i zanemarivanje uzroka, odustajanje od aktivne uloge čovjeka na Zemlji, stavljanje Ovog i Onog svijeta u poziciju suprotstavljanja i izbora, uz izbor Onog te zanemarivanje Ovog svijeta, kada su se desile sve ove devijacije u životu ummeta, ne treba se niti čuditi što je došlo do poremećaja u njegovom poimanju civilizacije i zanemarivanja civiliziranja Zemlje. Kutb naglašava da su najbitnije karakteristike božanskog programa obuhvatnost, uvezanost i uravnoteženost. On obuhvata sve aspekte čovjeka i ljudskog života, povezuje ih međusobno i dovodi u uravnotežen položaj. Zato su civilizacija i kultiviranje zemlje usko povezani sa La ilahe illellah i programom objavljenim od Boga, s ciljem uređenja života. Islamska koncepcija civilizacije ulazi u pojam ibadeta, budući da je u službi realizacije cilja ljudske egzistencije koji je preciziran ajetom: „Džine i ljude sam stvorio samo da bi Mene obožavali“. (Ez-Zarijat, 56) Ovo je cilj, a ono je kriterij. Ostvarenje cilja ljudskog bivstvovanja rezultira civilizacijom u ljudskom životu; to je kriterij kojim se mjeri njen uspon ili pad, ispravnost ili devijantnost. Kada dođe do promjene viđenja cilja ljudske egzistencije, dolazi do različitog gledanja na civilizaciju kao i na povijest.

Prava civilizacija, prema Kutbu, ogleda se u punoj realizaciji cilja ljudske egzistencije na Zemlji kako ga je definirao gore citirani ajet, a pojasnile riječi Uzvišenoga: „Moj namaz, moji obredi, moj život i smrt pripadaju Bogu, Gospodaru svjetova, koji nema sudruga...“ (El-En'am, 162-163) Namaz i obred jesu dio islamske koncepcije civilizacije, u njenom suštinskom značenju i bitnom sadržaju. Primjena Božijeg Šerijata na zemlji i suđenje u skladu s objavljenim zakonom, koji su izravni zahtjev doktrine La ilahe illellah, jesu dio islamske koncepcije civilizacije; primjena Božije pravde na Zemlji jeste dio islamske koncepcije civilizacije; uređenje života u skladu s etičkim načelom utemeljenim na takvaluku i bogobožnosti, koje rezultira politikom utemeljenom na moralu, visokom sviješću o važnosti individualnog i društvenog morala..., sve je to dio islamske koncepcije civilizacije. Kada je kasnije ovakva civilizacija pogođena luksuzom i raskošom, smatra Muhammed Kutb, nastao je poremećaj i došlo je do zastoja, slabljenja i dekadencije.

Uporedna analiza mišljenja, koja smo ovdje iznijeli, pokazuje da se svi spomenuti mislioci slažu da je jedan od osnovnih uzroka zastoja i slabljenja

islamske civilizacije devijacija koja se desila u sferi razumijevanja i tumačenja temeljnih učenja islama, ali ne idu u analizu uzroka te devijacije, osim ako ga možemo prepoznati u Kutbovom naglašavanju Kur'ana kao jedinog izvora shvatanja i koncepcija života i čovjeka kod generacije ashaba koja je iznijela prvi prevrat, iz čega se može izvesti zaključak da je do zastranjenja došlo zbog infiltriranja novih izvora shvatanja i koncepata.

U pristupima spomenutih mislioca prisutna su pojednostavljivanja i idealiziranja, s jasnim ciljem da se muslimanske mase i elita podstaknu na neku vrstu revolucije protiv džahilijetske realnosti, civilizacije i shvatanja. Prenebregavajući Poslanikovu a.s. strategiju i taktiku, njegova različita savezništva, političke manevre...i zanemarujući činjenicu da je došlo do velikih promjena u životu, društvu, okruženju, oni smatraju da je ponavljanje mekkansko-medinskog scenarija društvenog i vjerskog prevrata nadohvat ruke. Naravno, i pored izvjesnih zamjerki, njihova mišljenja su dragocjena i vrijedna pažnje, kao vjerna slika duhovne i političke klime vremena u kojemu su živjeli, gibanja i vrienja koja su se u njemu dešavala i pokušaja muslimanskih mislioca da odgovore na sve te izazove.

Na kraju ovog rada želim citirati zanimljivu opservaciju jednog našeg autora koji se potpisivao inicijalima L.S.B., (rahmetli Alija Izetbegović) o uzrocima propadanja islamske civilizacije koju je iznio u svom radu pod naslovom „Zašto su muslimani zaostali?“ objavljenom u Takvimu 1400, 1979), str. 168) a u kojoj kaže: „Uzroci uspona i propadanja jednog naroda uvijek su složeni i mnogostruki. Samo jedan dio tih uzroka su objektivni i kao takvi dostupni analizi i saznanju.

Drugi dio faktora su nedokučivi i neobjašnjivi, jer se nalaze u srcima i volji ljudi... Šta je to što čini da jedan narod odjednom nađe sebe i postane kolijevka div-junaka, svetaca, pjesnika, dok drugi, pod istim suncem i sličnim uvjetima nastavlja da tvori bezobličan i nepoznat?

Objašnjenja se vrte u krugu: krive su vođe, ustanove, ekonomske prilike, neprosvijećenost masa itd. Narod je neprosvijećen pa trpi pokvarene vođe, vođe su sebične pa ne prosvjećuju narod. Ustanove su rezultat kulturnog nivoa sredine, koji je opet sa svoje strane uvjetovan poretkom, to jest tim istim ustanovama. Šta je tu uzrok, a šta posljedica? Historija nije egzaktne nauka na način kako je to, recimo, matematika. Ona ima svoje zakonitosti, ali ne takve da bi sa sigurnošću mogli predviđati tok događaja ili objasniti ono što se odigralo. Historija je priča o životu, a život ispoljava manifestacije slobode,

spontanosti, nepredvidljivosti. U svojoj posljednoj definiciji život ostaje tajna. Stoga neće i ne može biti sigurnog i potpuno naučnog odgovora na pitanje: zašto jedan narod nazaduje. (On je spomenuo dva uzroka koja se po svom značaju izdavaju od ostalih: vanjski – „mongolska najezda“, i unutrašnji – teološko tumačenje islama, koje on kritizira, da bi u drugom dijelu rada postavio pitanje koje nije

na tragu definiranja drugog uzroka: «Nije li upravo odsustvo islama u ličnom i javnom životu, uzrok nazadovanja o kojem je riječ?» Kao da je ulema kroz svoje teološko tumačenje promicala, a ne osuđivala odsustvo islama u ličnom i javnom životu. Kada je riječ o prvom uzroku, on se može posmatrati i kao posljedica ovog drugog, koja je, opet, uzrokovala druge teške posljedice).

Summary

Modern Reformation Movements and the Decline of Islamic Civilization

Dr Enes Ljevaković

Ebul-'Ala el-Mevdudi from the Jamat-ul-Islam of Pakistan, Hassan Al-Benna, Sayyid Muhammad Qutb from the Muslim Brotherhood Movement are among the most prominent thinkers and theoreticians of these two most important modern Islamic reform movements which, with their activities, have marked the second half of the twentieth century.

In the context of causes of rise and decline of Islamic civilization many contemporary researchers often use the terms 'decadence', 'deviation' and 'renaissance' within the framework of a value system accepted, consciously or subconsciously, by the modern West which prescribes the norms and criteria for determining decadence, deviation and renaissance in a stealthy and perfidious manner, as lucidly pointed out by Seyyed Hossein Nasr in his work entitled *Decadence, Deviation and Renaissance in the Context of Contemporary Islam*. According to the mentioned author, a general error occurs by ignoring the objective, transcendent and immutable Islamic norms which can enable someone to judge, from an Islamic point of view, when a certain form, activity or a period of human life is decadent or deviant or has the markings of a true renaissance. In his observation Nasr emphasizes that without the absolute the relative cannot be completely understood; without the immutable the flow of change cannot be evaluated. The thinkers whose ideas about the causes of rise and decline of Islamic civilization are discussed here are employing precisely the method which is advocated by Nasr and which is deficient among the modernist authors.

الموجز

الحركات الإصلاحية المعاصرة وضعف الحضارة الإسلامية

أنس ليفاكوفيتش

يعتبر أبو الأعلى المودودي من الجماعة الإسلامية الباكستانية، وحسن البنا وسيد قطب من حركة الإخوان المسلمون، من أبرز المفكرين والمنظرين في أشهر حركتين إصلاحيتين إسلاميتين معاصرتين. وقد كان لعملهم ونشاطاتهم تأثير كبير وبارز في النصف الثاني من القرن العشرين.

إن الكثيرين من الباحثين المعاصرين يكتفون في سياق الحديث عن ارتقاء الحضارة الإسلامية وضعفها من استخدام مصطلحات مثل "الانحطاط" و "الانحراف" و "النهضة" ضمن النظام التقويمي المأخوذ، عن قصد أو دون قصد، من الغرب الحديث الذي يفرض بطريقة خفية ومآكرة المقاييس والمعايير لتحديد الانحطاط والانحراف والنهضة، وهذا ما أبرزه سيد حسين نصر جليا في عمله بعنوان "الانحطاط والانحراف والنهضة في سياق الإسلام المعاصر". يرى الكاتب المذكور أن الخطأ العام يحدث بسبب إغفال المعايير الإسلامية الموضوعية السامية الثابتة والوحيدة التي يمكن أن توهم الفرد ليحكم من المنظور الإسلامي، متى يوصف شكل أو نشاط أو فترة من المجتمع الإنساني بالانحطاط أو بالانحراف، ومتى تحمل خصائص النهضة الحقيقية. ويؤكد نصر ملاحظا أنه لا يمكن فهم النسبي بالكامل بدون المطلق؛ ولا يمكن الحكم على مسار المتغيرات بدون ما هو ثابت لا يتغير.

إن المفكرين الذين نتحدث هنا عن أفكارهم حول أسباب ارتقاء الحضارة الإسلامية وضعفها، قد طبقوا في دراساتهم هذه الطريقة التي يدعو إليها نصر، والتي يفتقدها الكتاب الحديثون.